

Vlinders langs onze grootste rivier

H. C. J. Oomen

Het totale aantal vlindersoorten dat ooit in Nederland werd waargenomen ligt boven de 2000. Daar zijn natuurlijk een groot aantal zeldzame soorten onder. In de Gelderse Poort — het gebied tussen Montferland en de Kleefs-Nijmeegse heuvels waar de Rijn ons land binnenstroomt — zijn er een 600 gevonden, en dat is een respectabel aantal. De kennis daarover danken wij vooral aan de onverdroten arbeid van L. H. Scholten, destijds schoolhoofd te Lobith die tenminste een kwart eeuw in de Liemers de vlinders grondig heeft bestudeerd en zijn resultaten heeft gepubliceerd.

Wanneer men belangstelling heeft voor vlinders van deze streek, kan men niet buiten zijn uitgebreide "Macrolepidoptera uit de Liemers. Faunistisch-biologische bijdrage tot de kennis van de vlinderfauna van zuid-oost-Gelderland en 't aangrenzende Duitse gebied". (1938). Dit werk vat zijn resultaten samen van de 15 voorafgaande jaren.

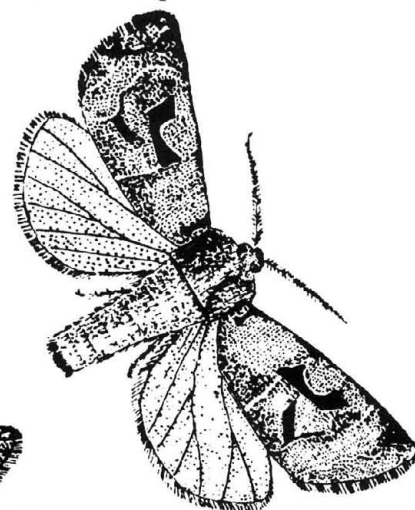
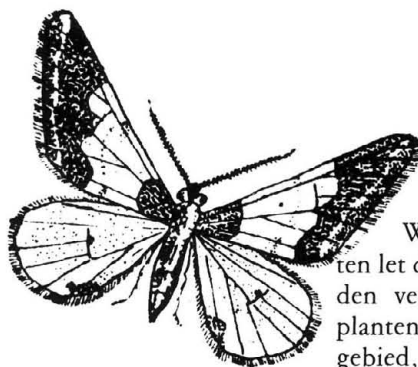
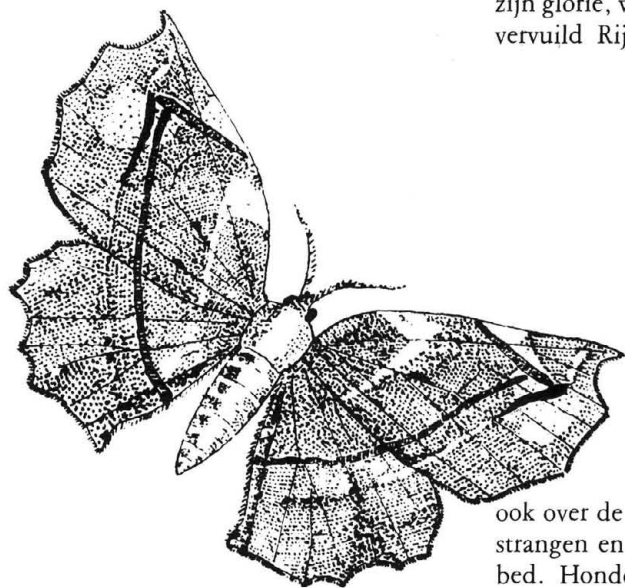
Doch de tijden zijn veranderd en daarmee ook de Liemers. De boorden van de Rijn, met hun op zoveel plaatsen rijke flora van het fluviatiele district in al zijn glorie, worden al jaren bespoeld met vervuild Rijnwater. Dat water stroomt

de effecten ook hier gelden. Als milieu voor vlinders vergeleken met zoveel jaren her heeft het gebied natuurlijk aan kwaliteit ingeboet. In de Liemers verzamelde Scholten in Montferland, langs de Rijn en in de Bijvanck. Het grote aantal soorten dat hij vond laat zich uit deze verschillende milieus verklaren.

Bij de hier volgende bespreking willen wij het accent leggen op de terreinen langs de rivier.

Vlinders en planten

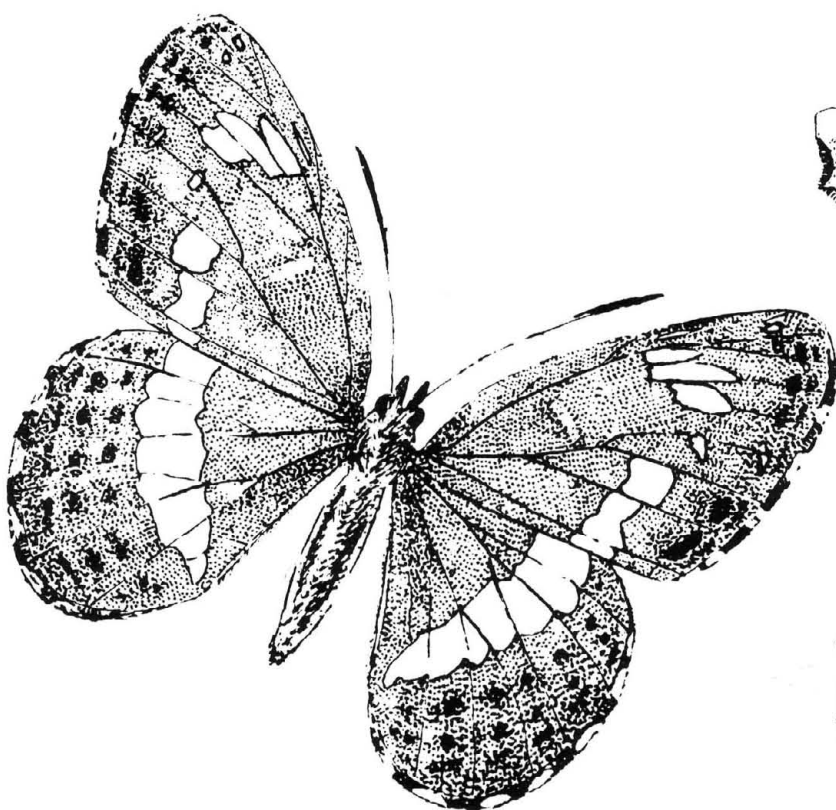
De rupsen van zowel dag- als nachtvlinders zijn met niet zo heel veel uitzonderingen op planten aangewezen. De eieren worden gelegd met een voorkeur voor bepaalde planten, maar een strikte binding vindt men in de natuur zelden; dat zou de bestaansmogelijkheid van een soort te zeer beperken.

ook over de uiterwaarden en komt in de strangen en in de kolken in het winterbed. Honderden hectaren land in het winterbed verdwenen — ontgrond — en wat ervan over bleef waren diepe wateren met steile oevers en een minimale plantengroei. In de oude Rijnstrangen bij Lobith en Pannerden werden, na de sluiting van de overlaat bij Tolkamer en het leggen van een drempel in de uitmonding van het Pannerdens Kanaal, de natuurlijke waterschommelingen aan banden gelegd en daarmee werd de vegetatie aan een regime onderworpen dat een zichtbare vervlakking tot gevolg heeft. Daarnaast deden zich de overal in het land werkzame algemene nivelleren-

Wanneer men op de voedselplanten let die veelvuldig door Scholten worden vermeld, herkent men zowel de planten die karakteristiek zijn voor het gebied, als de landschapselementen waarin die planten thuishoren. Die landschapselementen zijn de oevers van de rivier en oude rivierarmen met wilgen en moerasplanten, de vele hagen met hun rijkdom aan struiken, de dijkbermen met hun fluviatiele planten, de ruigten met hun hoge kruiden, weilanden, akkers, boomgaarden.

Het wordt dan duidelijk dat de grote soortenrijkdom aan vlinders gebonden is aan de grote variatie in het landschap, want ieder landschapselement herbergt tientallen soorten vlinders. Om deze gedachte te illustreren aan de hand van enkele voorbeelden met bekende of duidelijke namen: de Wilgenhoutrups en de vlinder met de oude naam "Rietvink" komen natuurlijk van de waterkant; uit de hagen komen on-

noemelijk veel soorten; de Koninginnepage komt van diverse Schermbloemen op de dijkbermen; de Distelvlinder komt van de distels in de ruigten; van de brandnetels daar leven vele soorten; het Koolwitje komt van de akkers, de besenvlinders van de boomgaarden. Het is dus de variatie in het landschap ofwel de kleinschaligheid die het hem doet.

Trekvlinders, tijdelijk gevestigd langs de rivier

Op een mooie dag aan zee kan men soms een eindeloze stoet van koolwitjes noordwestwaarts de zee in zien trekken. Het verschijnsel is niet eens zo zeldzaam. Trek in het dierenrijk is een veel voorkomende zaak met veel onbegrepen aspecten, niet in de laatste plaats ook bij vlinders. Gericht onderzoek hiernaar is nog van betrekkelijk jonge datum, overwegend van na de oorlog. De meest bekende migrant is de Atalanta-vlinder (*Vanessa atalanta*) die in begin september voor iedereen gemakkelijk is waar te nemen op de bloeiende Buddleja-trossen. Het is een grote donkere, bonte vlinder, die zich hier wel voortplant, maar toch niet kan overwinteren, en waarvan de grote populaties hier in stand worden gehouden door een stroom uit het zuiden. In een wilgenbos bij Lobith trof Scholten in juli 1945 duizenden rupsen aan op brandnetels samen met poppen en vlinders. "Hoeveel vlinders zijn hier eind mei neergestreken om

er de duizenden eieren te deponeren waaruit al dit is voortgekomen? ... en overal de trage nakomelingen van de immigranten uit het zonnige zuiden."

Een tweede voorbeeld van een opvallende trekvlinder in het rivierengebied is de Distelvlinder (*Vanessa cardui*), aan te treffen op de Knikkende distel (*Carduus nutans*). Scholten noteert erover: "In sommige jaren niet of slechts weinig. In 1931 talrijk, eind mei in vele honderden exemplaren, alle sterk afgevlogen. Enkele weken later de rups talrijk op *Carduus*".

Een tenslotte nog een laatste voorbeeld van een trekvlinder, bij uitstek thuishorend in de Gelderse Poort, de Wolfsmelkpijlstaart (*Hylas (Celerio) euphorbiae*). Dit is een grote kleurige pijlstaartvlinder. Ook van deze soort kan de populatie alleen in stand worden gehouden door migratie, doch in de vooroorlogse jaren was deze soort bij Lobith langs de Rijn algemeen. De eveneens zeer opvallende en bontgekleurde rupsen leven op de Cypreswolfsmelk (*Euphorbia cyparissias*), die nog altijd op veel plaatsen op de zandige oevers langs de rivier te vinden is. Gedurende tal van jaren is deze soort echter niet meer in Nederland waargenomen. Het is niet duidelijk waar die vlinders vandaankomen.

Er zijn heel wat soorten die zo'n verschijnsel vertonen. Men denkt aan Zuid-Europa, aan de landen om de Middellandse Zee, aan Noord-Afrika. Zij moeten soms duizenden kilometers gevlogen hebben, reden waarom zij er zo afgevlogen uitzien wanneer ze nog geen nieuwe zomergeneratie hebben voortgebracht. Te hopen is dat de oevers van de rivier voldoende gastvrijheid zullen blijven tonen om ze te herbergen.

De tekeningen in bovenstaand artikel zijn van L. H. Scholten; zij zijn reeds in 1926 verschenen in een artikel van zijn hand in *De Levende Natuur*, jaargang 30.

Literatuur

- Scholten, L. H., 1938. Macrolepidoptera uit de Liemers. *Tijdschrift v. Entomologie* 81; 127-229.
Oomen, H. C. J., 1981. Meester Scholten (1892-1948) en de vlinders van de Liemers. *Jaarboek Achterhoek en Liemers van de Oudheidkundige Ver. 'De Graafschap'* 1981, IV, 147-154.

Dr. H. C. J. Oomen
Vossenlaan 15
6731 SB Nijmegen